

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та
початкової освіти**

**РОЗВИТОК РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 212 М групи
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Вікторія ТИМОШИК
Керівник: канд. пед. наук., доц.
Анісімова О.Е.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Наукові підходи до використання дидактичних ігор як засобу розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку..	8
1.1 Вікові особливості розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	8
1.2 Роль гри у психічному та розумовому розвитку дитини...	14
1.3 Поняття та класифікація дидактичних ігор.....	19
1.4 Методичні особливості проведення дидактичних ігор, спрямованих на розвиток розумових здібностей дошкільників.....	21
РОЗДІЛ 2. Експериментальне дослідження впливу дидактичних ігор на розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку.....	26
2.1 Організація і методика проведення експерименту.....	26
2.2 Констатувальний етап дослідження: рівень розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	34
2.3 Формувальний етап: впровадження дидактичних ігор у педагогічний процес.....	39
2.4 Рекомендації щодо підбору дидактичних ігор для розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	47
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	56
Додаток А. Анкета для вихователів.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дошкільне дитинство – важливий період становлення особистості, коли закладаються основи світогляду, моральних цінностей, стилю мислення та взаємодії з навколишнім світом. Саме в цей час формується фундамент психічного, емоційного та розумового розвитку дитини, що в майбутньому визначатиме її успішність в освітній діяльності та повсякденному житті. Виховання на цьому етапі потребує особливої уваги, адже дошкільник – не просто пасивний об’єкт впливу, а допитливий, чутливий, активний дослідник світу.

Провідну роль у вихованні дитини відіграють батьки та педагоги, які стають першими провідниками у пізнанні дитиною себе та довкілля. Від якості сімейного виховання, чуйності дорослих, атмосфери в родині, стилю спілкування залежить не лише психоемоційний стан дошкільника, а й розвиток його мислення, мовлення, уяви. Однак важливо також те, якими методами та засобами користуються вихователі у закладах дошкільної освіти. Саме педагог має організовувати розвивальне середовище, що сприятиме гармонійному розвитку кожної дитини, враховуючи її індивідуальні потреби та здібності.

Сучасний вихователь – це не просто професіонал, а творець освітнього процесу, здатний захопити, зацікавити, мотивувати. Успішність цієї місії значною мірою залежить від вибору педагогічних методів і дидактичного матеріалу, зокрема – від використання гри як провідної форми діяльності дошкільника.

Розумовий розвиток у дошкільному віці охоплює формування таких якостей, як уміння аналізувати, порівнювати, робити висновки, виявляти причинно-наслідкові зв’язки, а також розвиток пам’яті, уваги, уяви та логічного мислення. У цей період у дітей відбувається стрімке

збагачення словникового запасу, формуються первинні логічні структури мислення, зароджується інтерес до дослідницької діяльності.

На практиці часто спостерігається нерівномірність у розвитку розумових здібностей у дітей навіть в одній віковій групі. Причини можуть бути різними: індивідуальні особливості, недостатня стимуляція пізнавального інтересу, одноманітність завдань або їх невідповідність віковим можливостям. Крім того, у сучасному світі значно зростає вплив цифрових технологій, що нерідко знижує активність мислення, перетворюючи дітей на пасивних споживачів інформації.

Одним із викликів сучасної дошкільної педагогіки є правильний підбір і використання дидактичного матеріалу, що відповідав би віковим особливостям дітей старшого дошкільного віку, був би ефективним у розвитку мислення, а також емоційно привабливим і зрозумілим.

Проблему розумового виховання дітей дошкільного віку досліджували науковці: Базова Н., Бех І., Богуш А., Волосовець Т., Давидюк Л., Запорожець А., Кононко О., Кузьменко В., Любченко І., Макаренко А., Михайлова Н., Пономарьова Г., Савченко Л., Трофімова Л., Якіменко О.

Попри велику кількість наявних методичних посібників, дидактичних ігор та матеріалів, не всі з них відповідають критеріям сучасної освіти: варіативності, інтегрованості, інклюзивності та компетентнісного підходу. Часто вихователі ЗДО стикаються з ситуацією, коли зміст гри формально спрямований на розвиток логічного мислення, але фактично не забезпечує активної пізнавальної діяльності дитини, не мотивує її до самостійних розумових зусиль.

Усі вищезазначені фактори – важливість розумового розвитку в дошкільному віці, нерівномірність розвитку пізнавальних процесів, а також складність добору якісного дидактичного матеріалу – свідчать про

потребу наукового осмислення та практичного вдосконалення методики використання дидактичних ігор у закладах дошкільної освіти.

Саме дидактична гра, як форма організованої педагогічної діяльності, дозволяє ефективно поєднувати навчання і гру, активність і мислення, розвиток логіки і творчості. Її використання сприяє не тільки засвоєнню знань, а й формуванню пізнавального інтересу, самостійності, вміння застосовувати знання у нових ситуаціях.

Отже, актуальність питання розумового розвитку дитини дошкільного віку зумовила вибір теми магістерського дослідження *«Розвиток розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося в межах науково-дослідної теми кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Психолого-педагогічна підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти у умовах кризових викликів суспільства».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність дидактичних ігор як засобу розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до поставленої мети було окреслено такі **завдання**:

1. Розкрити наукові підходи до використання дидактичних ігор як засобу розумового виховання дітей старшого дошкільного віку.
2. Експериментально дослідити вплив дидактичних ігор на розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку.
3. Розробити рекомендації щодо підбору дидактичних ігор для розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес розумового виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови використання дидактичних ігор як засобу розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження. Для отримання якісних результатів дослідження відповідно до теми магістерської роботи, нами було використано наступні методи:

- Теоретичні – аналіз наукової, психолого-педагогічної літератури; узагальнення та систематизація теоретичних даних; моделювання педагогічних ситуацій.
- Емпіричні – спостереження за дітьми в процесі гри та навчальної діяльності; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний); анкетування та бесіди з вихователями і батьками; тестування дітей (оцінка рівня пізнавальної активності, логічного мислення, уваги).
- Математичні – кількісний та якісний аналіз результатів; статистична обробка даних для підтвердження достовірності результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні й апробації педагогічних умов, спрямованих на розвиток логічного мислення, уваги та пізнавальної активності. У процесі дослідження розкрито потенціал дидактичної гри як інтегрованого засобу формування пізнавальних процесів та доведено її ефективність у контексті компетентнісного підходу до дошкільної освіти.

Практична значущість дослідження визначається тим, що запропоновано різноманітні дидактичні ігри для роботи з дітьми старшого дошкільного віку для їх розумового розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані в підготовці фахівців дошкільної освіти в процесі викладання курсу «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика формування елементарних

математичних уявлень дітей дошкільного віку» та в післядипломній освіті педагогів дошкільного фаху.

Апробація результатів дослідження. Апробацію одержаних результатів здійснено шляхом їх оприлюднення на засіданнях кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету та в публікації «Використання дидактичних ігор як засобу розумового виховання дітей старшого дошкільного віку», представленої у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми дошкільної, початкової та спеціальної освіти в умовах кризових викликів суспільства».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

Наукові підходи до використання дидактичних ігор як засобу розумового виховання дітей старшого дошкільного віку

1.1. Вікові особливості розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку

Дослідження та практика доводять, що на етапі старшого дошкільного віку інтелектуальні можливості дітей досягають досить високого рівня. У цей період дитина не лише здатна описувати зовнішні характеристики предметів, але й поступово починає усвідомлювати їхні внутрішні взаємозв'язки. Вона вчиться робити узагальнення, формулювати висновки та поступово переходить до елементів абстрактного мислення. Значну роль у цьому процесі відіграє соціальне оточення, зокрема сімейна атмосфера та доброзичливі контакти з ровесниками. Для сприяння інтелектуальному розвитку дорослим важливо враховувати інтереси дитини, підкреслювати її сильні сторони та уважно ставитися до індивідуальних особливостей [32, с. 222].

Якісно організований освітній процес із перших етапів взаємодії вихователя й дитини формує пізнавальну активність, заохочує до дослідження, підтримує прояви індивідуальних здібностей та сприяє розвитку логічного мислення. Педагог має усвідомлювати, що розумовий розвиток – це цілісний і послідовний процес змін, який охоплює формування не лише інтелекту, а й моральних якостей.

Любченко І. та Савченко Л. зазначають, що без знання закономірностей психофізичного розвитку дитини робота вихователя ЗДО не може бути результативною. Виховання можливе лише за умов створення сприятливого середовища для самовираження та взаємодії дитини з навколишнім світом і соціальним оточенням [21, с. 209].

Негативні фактори сімейного середовища, такі як конфлікти, зловживання алкоголем чи дефіцит спілкування, часто стають причиною затримки інтелектуального розвитку, адже вони негативно позначаються на емоційній сфері та психіці дитини.

Спілкування з дорослими є важливим джерелом розширення знань та формування інтелектуальної бази, необхідної для навчання. Уже на дошкільному етапі варто знайомити дітей із простими природними явищами, пояснювати особливості руху, властивості матеріалів та поведінку тварин (наприклад, чому заєць змінює колір хутра взимку, чому ведмідь впадає у сплячку, а тигр має смугасту шкіру).

Не менш значущим є ознайомлення дошкільників із соціальними явищами: пояснення цінності взаємодопомоги, колективної роботи, формування основ гуманізму й патріотизму. Це створює фундамент уявлень про суспільство. Також необхідно приділяти увагу елементарним навичкам читання, письма й математики: розпізнаванню звуків і літер, вмінню рахувати, співвідносити кількість та величини [32, 224].

Інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку визначається рівнем їхніх пізнавальних здібностей та особливостями мислення. Дитина, готова до школи, вміє виділяти суттєві ознаки предметів, знаходити подібності й відмінності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити узагальнені висновки. Цьому сприяє розвиток пам'яті, уяви, сприйняття та рефлексії [20, с. 23].

Спостереження за предметами й явищами починається із чуттєвого досвіду: діти досліджують форму, колір, запах, смак чи розмір. Розуміння причинних залежностей стає ключовим: наприклад, колір фрукта вказує на його стиглість, а форма колеса пояснює його функцію – можливість рухатися, що визначає його використання у транспорті.

Інтелектуальна готовність охоплює два ключові аспекти: з одного боку – достатній рівень розвитку пізнавальних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уяви), а з іншого – сформовану систему знань про навколишній світ. На етапі старшого дошкільного віку дитина готується до шкільного навчання, що передбачає як якісні зміни у мисленні, так і володіння елементарними уявленнями про природу, суспільство та навчальні навички. Важливим показником когнітивної готовності є здатність відрізняти об'єкти пізнання, розуміти навчальні завдання та виконувати їх. Формування цієї готовності базується на розвитку пам'яті, мислення, уяви та мовленнєвої взаємодії з дорослими. Обсяг знань, які має засвоїти дитина, включає ознайомлення з простими фізичними явищами, суспільними подіями та оволодіння основами читання й письма [9].

Дошкільний вік є фундаментальним періодом становлення розумової діяльності, упродовж якого поступово формується понятійне мислення. Діти перестають покладатися лише на безпосередні враження від предметів чи явищ, а починають аналізувати отримані знання. Якщо на попередніх етапах для вирішення завдання їм необхідні були практичні дії з предметом, то у старшому дошкільному віці провідною стає наочно-образна форма мислення. Дитина може уявляти ситуації, міркувати над умовою задачі, віднаходити логічні зв'язки. Саме тому їй доступні складніші види діяльності – розгадування загадок, головоломок, завдань на логіку, які сприяють розвитку індуктивних та дедуктивних форм мислення [32].

П'яти - шестирічні діти здатні розмірковувати не лише про зовнішні ознаки, а й про сталі властивості предметів. Наприклад, вони можуть пояснити, чому стіл упав: він був важким, мав лише одну ніжку й не отримував достатньої опори. Така здатність встановлювати

причинно-наслідкові зв'язки свідчить про поступове ускладнення мислення та вміння аналізувати власний досвід [3, с. 134].

Взаємодіючи з навколишнім середовищем, діти вчаться узгоджувати власні уявлення з об'єктивною реальністю, уникати суперечностей та будувати послідовні міркування. Хоча мислення старших дошкільнят усе ще конкретне, воно набуває рис образності та метафоричності. Вони здатні відтворювати у свідомості образи, які ґрунтуються на попередньому досвіді, але водночас розширюють їх завдяки новій інформації [9].

На думку Н. Михайлової, образне уявлення дитини є основою пізнання й відіграє діалектичну роль: воно, з одного боку, забезпечує розуміння явищ, а з іншого – постійно змінюється під впливом нових знань. Кожна зустріч із новим об'єктом чи інформацією збагачує вже наявний образ, розкриває сутність предмета та створює більш цілісне уявлення. Таким чином, знання дошкільника ніколи не залишаються статичними: вони інтегруються, уточнюються й трансформуються, формуючи цілісну картину світу [35].

Розвиток уяви та здатність опрацьовувати створені образи дають змогу дитині формувати просторові уявлення, а також удосконалювати навички аналізу, синтезу та узагальнення. Це є важливим підґрунтям для подальшого успішного навчання в школі [16, с.34].

В. Єгорінова підкреслює, що мислення за своєю природою має проблемний характер, адже саме воно дозволяє дитині вирішувати конкретні завдання, спираючись на набуті знання, досвід, уміння та способи дій. У процесі розвитку логічного мислення формуються такі вміння, як порівняння понять і предметів, встановлення зв'язків між ними, проведення теоретичного аналізу та виділення суттєвих характеристик [6].

Для становлення логічного мислення важливим є врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, її здібностей, зацікавленості у пізнавальній діяльності, а також організація навчального процесу з використанням дослідницьких завдань та проблемних питань. Логічне мислення ґрунтується на образному, є його завершальним етапом і потребує опанування мовленнєвими засобами для вираження думки та логіки міркувань. У його структурі виділяють ключові операції (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення), форми (оцінка, висновок) і методи (індукція, дедукція). Логічне мислення передбачає не лише активну розумову діяльність, але й знання загальних властивостей предметів та явищ, які виражаються у вербальній формі. Структура логічного мислення охоплює когнітивний, особистісний та мовленнєвий компоненти [13, с. 23].

Інтелектуальний розвиток залежить не лише від рівня знань чи глибини мислення, а й від оригінальності інтелекту. Діти з високими розумовими здібностями виявляють значну потребу у новому досвіді та пізнавальній діяльності. Вони характеризуються підвищеною інтелектуальною активністю, здатністю до самоконтролю та саморегуляції [29, с. 130].

Пізнавальний інтерес старших дошкільників проявляється у прагненні відкривати нові знання. Саме тому педагоги досліджують способи стимулювання дослідницької діяльності дітей. Така діяльність дає змогу дошкільникам шукати відповіді на запитання, перевіряти власні здогадки й досягати результатів. Важливою умовою є створення розвивального середовища, яке відповідає віковим особливостям дитини.

Діяльність старших дошкільників є динамічною, тому середовище має постійно збагачуватися й урізноманітнюватися. Використання природних матеріалів (глина, пісок, камінці, листя) та простих

інструментів (ваги, лупи, мікроскопи) сприяє розвитку дослідницьких навичок та інтересу до пізнання природи [27].

Водночас педагоги повинні пам'ятати, що будь-які дитячі висновки спираються на вже набутий досвід. Тому завдання виховання полягає у розширенні та поглибленні знань, щоб кожен новий навчальний матеріал відкривав дитині нові горизонти. Важливо, щоб дошкільник мав можливість робити власні відкриття, аналізувати деталі та доходити до узагальнень.

У процесі пізнавальної діяльності в свідомості дитини виникає дослідницьке завдання, формуються гіпотези та проводиться їх перевірка. Роль вихователя полягає у підтримці цього процесу: уважно вислухати міркування дитини, оцінити їхню обґрунтованість та допомогти уникнути помилкових висновків. Як зазначають дослідники, «важливо відкидати хибні гіпотези, спрямовуючи дитину до правильного розуміння сутності явища».

Отже, розвиток пізнавального інтересу залежить від уміння вихователя створити умови для активної пізнавальної діяльності, використовуючи різноманітні методи, прийоми та нестандартні форми роботи, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини та надають простір для її ініціативи [29, с. 133].

Пізнавальна активність дітей старшого дошкільного віку проявляється у двох основних формах: під керівництвом вихователя та у вигляді самостійної ініціативи. У першому випадку йдеться про навчально-пізнавальну діяльність, яка сприяє засвоєнню знань, формуванню умінь і навичок. У другому – дитина самостійно обирає способи дії та шляхи досягнення результату, спираючись на власний досвід і розуміння [29, с.133].

Ефективність пізнавальної діяльності визначається досягненням бажаного результату. Для дитини це означає здобуття нових знань,

розвиток умінь і формування позитивного ставлення до самого процесу пізнання. Важливо враховувати, що інтелектуальні здібності дітей проявляються індивідуально: кожен дошкільник по-своєму виявляє свої розумові можливості та інтереси [29].

Науковці відзначають, що навіть у дошкільному віці у дітей можуть з'являтися схильності до різних галузей знань – математики, природознавства чи літератури. Водночас ці інтереси дуже мінливі, тому прогнозувати майбутню професійну сферу на цьому етапі неможливо.

Творчий потенціал дітей включає здатність вигадувати історії й казки, створювати ігри, малювати, фантазувати та знаходити нестандартні рішення. Однак високий рівень творчих здібностей не є автоматичною гарантією подальших досягнень. Він лише формує основу для розвитку креативної особистості за умови належної підтримки, мотивації та систематичного оволодіння знаннями й практичними навичками.

Когнітивні потреби й мотивація відіграють ключову роль у розвитку інтелектуальної та творчої особистості. Дослідницька активність допомагає дитині робити світ зрозумілішим, перетворювати невідоме на відоме, розвивати сенсорні й перцептивні стандарти, які забезпечують перше усвідомлене сприйняття навколишньої дійсності.

Особливу цінність має творча пошукова діяльність, яка проявляється в умінні самостійно ставити запитання, помічати незрозумілі явища чи суперечності. Відкритість до нового та прагнення долати невідповідності сприяють формуванню гнучкого мислення та забезпечують вищий рівень творчого розвитку дошкільника [27].

1.2. Роль гри у психічному та розумовому розвитку дитини

Гра є провідною діяльністю дошкільного віку, оскільки саме через неї діти відкривають для себе світ дорослих. Вона має соціальний

характер: сюжети й ролі запозичуються з оточення та трансформують суспільну реальність у дитячому досвіді. У грі дошкільники моделюють стосунки з іншими, освоюють соціальні ролі (батьки, члени сім'ї) та набувають перших професійних уявлень. Таким чином, гра стає «школою життя», у якій формується внутрішній план дій, просоціальна поведінка та базові життєві навички.

За Е. Еріксоном, розвиток особистості відбувається через послідовність криз і переходів. У дошкільному віці ключовим стає конфлікт між ініціативою та почуттям провини. Його позитивне вирішення сприяє становленню рішучості, а негативне – формує відхилення в соціальній поведінці [18].

Разом із тим на психічний і розумовий розвиток дітей значно впливають ризикові фактори сімейного й соціального середовища, серед яких:

- сімейні конфлікти та брак уваги батьків (у середньому батько приділяє дитині лише 4 хвилини на день, третина допомагає з навчанням, лише 10% доглядають у разі хвороби);
 - труднощі у навчанні, низькі виховні компетентності;
 - насильство (30% українців зазнали його в дитинстві);
 - економічна нестабільність і трудова міграція (30% сімей із дітьми живуть за межею бідності) [10];
- медичні проблеми (70% дітей у дошкільних закладах мають порушення опорно-рухового апарату, 44% першокласників – хронічні захворювання, збільшується кількість функціональних і психічних розладів) [11].

Усе це робить значну частину дітей вразливими: від хронічних хвороб і вроджених аномалій до нестабільного емоційного контакту з батьками, низьких когнітивних можливостей чи проблем із розвитком. У

таких умовах саме гра може стати важливим компенсаторним засобом психічного й розумового становлення дитини.

Для створення алгоритму роботи з дітьми «групи ризику» важливими є ідеї Л. Кольберга про розвиток моральної свідомості. Він описує шість етапів, об'єднаних у три рівні. У дошкільному віці дитина перебуває на преморальному етапі, коли правила сприймаються як зовнішні вимоги дорослих. Спочатку поведінка орієнтована на уникнення покарання (Етап I), згодом – на отримання винагороди чи схвалення (Етап II). На цьому рівні перебувають усі дошкільники та більшість семирічних (близько 70%) [18].

Важливим є й погляд С. Шацького: діти, позбавлені можливості вільно виражати емоції у грі, часто не сприймають їх корисними в житті, що може провокувати агресію та асоціальність. Й. Хейзінга у праці «Homo Ludens» також вважав гру основним способом соціального життя [10, 18].

У дошкільному віці гра має провідне значення. Вона включає: уявні ситуації, розвиток активної пам'яті, образного та схематичного мислення, рольові ігри. Через гру дитина освоює соціальні ролі, набуває впевненості, вчиться обмежувати власні бажання, дотримуватися правил і норм. Це формує просоціальні риси, ініціативність, здатність до співпраці та морального вибору.

Дослідники виділяють кілька рівнів особливостей гри.

Перший – вільна діяльність дитини заради задоволення, а не результату.

Другий – дотримання правил, що відображають зміст гри.

Третій – емоційна напруга, креативність, імпровізація та елемент змагання [28].

Ефективність гри можлива лише за умови співпраці дитини й дорослого. Відповідно до статті 31 Конвенції ООН про права дитини,

вихователь має створювати сприятливе ігрове середовище [14]. Надмірний контроль і втручання шкодять фізичному та емоційному здоров'ю дитини, тому функції дорослого зводяться до спостереження, підтримки та участі.

Вихователь як «рівноправний» учасник гри повинен:

- знати вікові та індивідуальні особливості дошкільників;
- викликати інтерес і бажання до колективної гри;
- розуміти ігрові плани дітей і налагоджувати довірливі стосунки;
- знайомити дошкільників із життям дорослих, перетворюючи ці знання на елементи гри;
- стимулювати креативність і уяву за допомогою запитань, підказок, інструкцій тощо.

І. Бех підкреслює ще одну важливу якість педагога – вміння психологічно інтерпретувати поведінку дітей, помічати зміни в їхніх емоціях і діях, правильно оцінювати вербальні та невербальні сигнали й швидко робити висновки [1].

Попри це, сучасні педагоги часто обмежують використання гри лише освітнім аспектом, ігноруючи її виховну та розважальну функцію. Сім'ї без належного супроводу нерідко віддають перевагу агресивним чи надмірно сексуалізованим відеоіграм, що призводить до комерціалізації дитинства та витіснення традиційних ігор. Лікарі навіть відзначають зростання алекситимії – стану, коли людина не здатна виражати чи розпізнавати емоції інших [37, с. 95].

Сучасна педагогіка наголошує: необхідно робити акцент на непрямих методах впливу – створенні навчальних ситуацій, стимулюванні творчості та використанні новітніх освітніх технологій [39, с. с. 223].

Психолого-педагогічні дослідження, проведені вченими різних країн, підтверджують, що застосування ігрових технологій як провідного виду діяльності в дошкільних та початкових навчальних закладах має комплексний вплив на розвиток дитини. По-перше, гра синтезує емоційні переживання, що сприяє формуванню позитивного емоційного фону та розвитку здатності виражати почуття. По-друге, вона активізує символічну функцію мови, дозволяючи дітям оперувати умовними значеннями, відтворювати життєві ситуації та моделювати уявні події [4].

Крім того, у грі формуються реляційні моделі, які визначають характер взаємодії між дітьми, розширюють досвід співпраці та вчать координувати власні дії з діями інших. Дошкільники вчаться оцінювати навколишнє середовище, співвідносити свою поведінку з поведінкою певної групи, що надзвичайно важливо для розвитку соціальної компетентності.

Подвійна роль учасника гри – інтерпретатора (який відтворює певний образ чи роль) та контролера (який стежить за дотриманням правил і логіки ігрових дій) – розвиває здатність до саморегуляції та відповідальності. Дитина поступово навчається співвідносити власні дії з діями інших, що стає основою для формування колективної поведінки та взаєморозуміння [8, с. 95].

Застосування ігрових технологій у навчально-виховному процесі стимулює мотивацію до пізнання, викликає стійкий інтерес до діяльності та формує навички ефективної комунікації. Крім того, вони сприяють гармонійному розвитку когнітивних, візуальних та емоційних компонентів особистості, створюючи умови для всебічного інтелектуального та соціального зростання дітей.

1.3. Поняття та класифікація дидактичних ігор

Дидактичні ігри – це спеціально розроблені педагогами ігрові форми діяльності, які мають чітко визначені завдання, план, правила, види діяльності та очікувані результати. Їхньою головною метою є вирішення конкретних питань розвитку, навчання й виховання дітей дошкільного віку. Власне назва вказує на основну характеристику цього виду ігор: вони покликані стимулювати розвиток дитини. Завдяки їм діти здобувають нову інформацію, закріплюють набуті знання й розширюють уявлення про навколишній світ [25, с. 250].

У педагогічній науці та практиці розрізняють два тісно пов'язані, але водночас відмінні типи ігор: дидактичні ігри та педагогічні ігри. Перші спрямовані на самостійну активність дитини, розвиток її самоорганізації, пізнавальної ініціативи та креативності. Другі ж організовуються педагогом, який чітко визначає мету, план і навчальну користь гри для дітей. Таким чином, дидактичні ігри створюють середовище для самостійного пізнання, тоді як педагогічні ігри реалізуються у контексті цілеспрямованої педагогічної діяльності [25, с. 252].

Важливим значенням дидактичних ігор є їхня комплексна дія на дитину. Вони не лише формують уміння діяти за правилами й дотримуватися ігрового плану, а й активізують уяву, образне мислення, творчу ініціативу. Через гру дитина вчиться створювати, фантазувати та шукати оригінальні рішення. Окрім цього, ігри стимулюють розвиток комунікативних навичок, адже під час спільної діяльності дошкільники вчаться взаємодіяти з ровесниками, знаходити друзів, об'єднуватися для досягнення спільних цілей [15].

Варто зазначити, що ефективність будь-якої дидактичної гри залежить від зацікавленості дитини у процесі, її щирого прагнення досягти результату й отримати позитивні емоції від гри. Такі ігри

широко застосовуються у навчанні математики, рідної мови, ознайомленні дітей з навколишнім середовищем та іншими темами. Їхня унікальність полягає в тому, що вони поєднують здобуття знань із задоволенням, сприяють спілкуванню з однолітками, навчають знаходити рішення в складних ситуаціях, робити висновки та діяти відповідно до ігрового плану [24, 34].

Найпоширеніша класифікація дидактичних ігор базується на характері матеріалів, що використовуються з дітьми. Виділяють ігри з використанням предметів, ігри зі словами та настільні ігри. Ігри зі словами вважаються найскладнішими, оскільки вони ґрунтуються на мовленнєвій діяльності та вимагають від дітей оперувати уявленнями про речі, які не завжди можна безпосередньо побачити чи відчувати. Такі ігри стимулюють пізнавальну активність, інтерес до знань і вчать застосовувати їх у повсякденному житті. Предметні ігри передбачають використання навчальних іграшок, реальних предметів чи природних матеріалів. Вони допомагають досліджувати властивості й характеристики об'єктів, порівнювати їх, знаходити подібності та відмінності. Настільні ігри орієнтують дітей на взаємодію з картинками та символічними зображеннями предметів, розвивають зорову пам'ять, увагу та вміння концентруватися [25, с. 254].

Сучасна класифікація дидактичних ігор дає можливість ефективно поєднувати різні види ігор у навчально-виховному процесі. Вони сприяють розвитку зорової, слухової та тактильної пам'яті, вдосконаленню мовленнєвих та логічних умінь, формуванню моральних і естетичних якостей, а також становленню особистості дитини [2].

Таким чином, дидактичні ігри є одним із найважливіших методів навчання дітей дошкільного віку. Вони становлять невід'ємну складову освітнього процесу, адже допомагають поглиблювати, розширювати та уточнювати знання дітей про різні явища навколишнього світу.

Дидактичні ігри виконують багатофункціональну роль:

- знайомлять дітей із новою інформацією та допомагають закріплювати вже набуті знання;
- сприяють формуванню дружніх стосунків з однолітками, розвитку навичок співпраці;
- формують навички дотримання правил і контроль власної поведінки;
- розвивають когнітивні здібності, увагу, пам'ять, мислення та мовлення [22, с. 140].

Окрім цього, дидактичні ігри викликають у дітей позитивні враження та емоції, що позитивно впливає на якість засвоєння знань. Завдяки ігровій формі навчання діти легко засвоюють новий матеріал, відчують інтерес до пізнання та мають високу мотивацію до навчальної діяльності.

Різноманіття видів дидактичних ігор дає можливість вихователям обирати найвідповідніші для конкретного заняття, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей дошкільного віку. Це дозволяє організувати навчальний процес більш ефективно й результативно.

1.4. Методичні особливості проведення дидактичних ігор, спрямованих на розвиток розумових здібностей

Гра є першим кроком до розуміння реальності, адже вона допомагає дошкільнятам осмислювати навколишній світ і явища, що їх оточують. Кожна дидактична гра вимагає від вихователя певних педагогічних умінь, методичної гнучкості та майстерності.

За допомогою ігор, методів і прийомів педагог поступово залучає дітей у пізнавальний процес, який розкриває зміст і користь дидактичних ігор. З часом вони стають важливим інструментом у дошкільній освіті. Одним із головних завдань сучасної дошкільної

педагогіки є створення умов для гармонійного розвитку дітей та розкриття їхнього творчого потенціалу. У цьому контексті значення дидактичних ігор для інтелектуального розвитку особливо велике [23].

Під час гри з предметами чи зображеннями діти отримують цінний сенсорний досвід: розрізняють форму, розмір, колір, властивості об'єктів. Такі ігри сприяють розвитку сенсорних здібностей, що тісно пов'язані зі здатністю до логічного мислення та мовленнєвого вираження думок. Для розв'язання ігрових завдань дошкільнятам потрібно порівнювати властивості предметів, знаходити подібності й відмінності, робити узагальнення та висновки. Це формує вміння судити, логічно мислити та застосовувати набуті знання в різних життєвих ситуаціях. Ефективність ігор можлива лише тоді, коли діти добре знайомі з предметами та явищами, що складають зміст гри [26, 40].

Когнітивні процеси, які розвиваються під час дидактичних ігор, є фундаментом пізнавальної діяльності людини: вони дають змогу визначати мету, планувати діяльність, уявляти її перебіг, прогнозувати результати та контролювати їх.

Окреме місце займають художні ігри – читання казок, легенд, прислів'їв, складання історій, які стимулюють пізнавальний інтерес і розвивають допитливість дітей. Також важливими є головоломки, ігрові завдання та рольові ситуації («скарги» персонажів саду, лісу чи городу), що розширюють мислення та уяву [36].

Ефективність дидактичних ігор залежить від дотримання методологічних вимог освітніх технологій, серед яких:

1. Концептуальність – опора на наукову теорію, яка визначає освітню мету гри.

2. Системність – єдність і взаємозв'язок усіх компонентів: концептуальної основи, змісту, процедур (організація ігрового процесу, методи, форми діяльності учасників, робота вихователя).

3. Керованість – постановка діагностичних цілей, планування, контроль і корекція результатів.

4. Ефективність – забезпечення досягнення чітко визначених результатів.

5. Повторюваність – можливість багаторазового використання технології в різних умовах [5, с. 50].

Розвиток пізнавальних інтересів дошкільнят значною мірою залежить від уміння педагогів створювати відповідні навчально-організаційні умови. Це передбачає наявність продуктивного розвивального середовища та застосування системного підходу до організації активної пізнавальної діяльності дітей. Вихователь має використовувати ефективні, нестандартні форми, ресурси й методи розвитку інтересів, зберігаючи повагу до індивідуальних особливостей кожного вихованця та надаючи простір для власної ініціативи. Не менш важливою умовою є створення позитивної емоційної атмосфери, яка сприяє успішному проведенню дидактичних ігор [17, 38].

Іноді педагоги не враховують того, що діти опановують різні види діяльності по-різному й потребують специфічних матеріалів. Тому індивідуалізований підхід у доборі дидактичних ігор є обов'язковим.

Дидактичні ігри стають основою розвитку творчих, рухових, організаційних, конструктивних, художніх та образотворчих навичок. Вони стимулюють інтелектуальний розвиток дитини завдяки експериментуванню зі знаннями. У процесі гри діти здобувають, застосовують, трансформують і закріплюють нові знання. Залежно від вікових особливостей дошкільників педагог має збагачувати сюжет гри

новими елементами, змінювати кількість предметів, вводити нові ролі чи завдання [3].

Важливу роль у розвитку дітей відіграють додаткові навички. Наприклад, уміння правильно говорити та контролювати мовлення можна вважати відносно самостійною навичкою. Водночас вона збагачує інтелектуальні, комунікативні й творчі здібності.

З огляду на різноманітність форм життєдіяльності у сучасних дошкільних закладах, вихователі повинні систематично застосовувати дидактичні ігри як ефективний метод навчання. Розвиток психічних процесів дітей (сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, мовлення) у межах таких ігор забезпечує вдосконалення їхніх пізнавальних здібностей. Особливо значущими є інтелектуальні вміння: слухати й чути, розуміти основні поняття, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати, формувати судження [19, с. 30].

Структура дидактичної гри містить основні та додаткові елементи. До основних належать: навчальне завдання, дії, правила, результат та дидактичні матеріали. До додаткових – сюжет і ролі.

Ключова мета будь-якої дидактичної гри полягає у навчанні. Саме тому найважливішим її елементом є навчальне завдання, яке, однак, залишається прихованим для дитини. З психологічної точки зору дитина «просто грає», але водночас відбувається безпосередній процес засвоєння [7, с. 55].

Основні складові дидактичної гри:

- Освітнє завдання – реалізація цілей навчання та виховання відповідно до програми;
- Ігрова діяльність – процес виконання освітнього та ігрового завдання через гру;

- Правила – регулюють дії та поведінку дітей, сприяючи дисципліні та організації;
- Дидактичні матеріали – засоби для реалізації завдань;
- Результат – розв’язання як освітнього, так і ігрового завдання, що є показником ефективності гри [30].

Інші елементи освітньої гри, такі як дії та ролі, є не обов’язковими [31]. Кількість завдань у грі залежить від розвитку дітей та їх успішного виконання. Під час навчання завдання може повторюватися, але в ігровому форматі, з двома-трьома новими та незвичайними проблемними ситуаціями. Вчитель може запропонувати рішення в групах або індивідуально. Діти мають можливість обговорити рішення, обмінятися інформацією та обговорити його один з одним. Роль вихователя полягає в тому, щоб стимулювати їхню розумову діяльність, заохочувати та м’яко залучати тих, хто ще не проявляє необхідної активності. Ці заняття сприяють розвитку творчого мислення, удосконаленню мислення та акційних навичок, а також розвитку мовних навичок у старших дошкільнят.

Вихователі допомагають дітям визначити навички, необхідні для виконання всіх поставлених завдань. Правила гри допомагають прищепити дітям дисципліну, визначаючи їхні дії, навчаючи їх спілкуватися один з одним та враховувати думки інших. У цих іграх важливо прищепити дітям бажання виконати поставлене завдання. Для досягнення цього вихователь вводить персонажів, які не вміють виконувати певні дії.

РОЗДІЛ 2.

Експериментальне дослідження впливу дидактичних ігор на розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку

2.1 Організація і методика проведення експерименту

Теоретичний аналіз дав нам змогу ґрунтовно дослідити сутність, структуру та педагогічний потенціал дидактичних ігор у контексті розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку. У ході опрацювання науково-педагогічних джерел з'ясовано, що дидактична гра виступає не лише засобом навчання, а й важливим чинником формування пізнавальної активності, логічного мислення, уваги, уяви та мовлення дитини. Визначено вікові особливості інтелектуального розвитку дошкільників, охарактеризовано роль ігрової діяльності у становленні особистості, окреслено класифікаційні підходи до дидактичних ігор, а також методичні умови їх ефективного використання у педагогічному процесі.

Отримані теоретичні висновки стали основою для розроблення подальшого експериментального етапу роботи, що спрямований на перевірку дієвості дидактичних ігор як засобу підвищення рівня розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку. Таким чином, теоретична частина створила науково обґрунтоване підґрунтя для реалізації емпіричного дослідження та подальшого аналізу результатів експерименту.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі закладу дошкільної освіти «Совенятко» (Київська область, село Софіївська Борщагівка), у якому функціонують різновікові групи дітей та створені належні умови для їхнього гармонійного розвитку. У закладі працює близько 60 співробітників, серед яких – вихователі, практичні психологи, музичні керівники, логопеди, медичні працівники та

адміністративний персонал. Усі працівники характеризуються високим рівнем професійної компетентності, любов'ю до дітей і зацікавленістю у впровадженні інноваційних педагогічних методик.

Для проведення дослідження було залучено 2 вихователів старших дошкільних груп по 20 дітей, серед яких 10 хлопчиків та 10 дівчат, які виявили бажання взяти участь у роботі та сприяти організації спостережень і практичних завдань. Їхній досвід, методичні підходи та доброзичливе ставлення до вихованців створили сприятливі умови для успішної реалізації експериментальної частини нашої роботи.

Дослідження було проведено в двох старших групах «Світлячки» та «Мультики».

Приємним було знайомство з вихованцями старших груп. Діти зустрічали із щирою цікавістю, охоче розповідали про свої улюблені ігри, друзів і вихователів. Спостерігалась їхня природна поведінка в повсякденних ситуаціях – під час ранкового кола, вільної гри, занять і прогулянки. Спостереження дало змогу вивчити особливості пізнавальної активності, емоційних реакцій та комунікативної взаємодії дошкільників у різних видах діяльності.

Окрему увагу приділено аналізу стилю спілкування вихователів ЗДО із дітьми. Було відзначено доброзичливу атмосферу, взаємоповагу, м'який педагогічний вплив і готовність педагогів підтримати кожну дитину, створюючи умови для її самовираження. Вихователі демонстрували вміння організовувати гру як провідний вид діяльності, використовували різноманітні дидактичні ігри для розвитку мислення, мовлення, уяви та уваги.

Спостереження за дітьми старшого дошкільного віку тривало протягом кількох днів і дало змогу глибше зрозуміти особливості їхньої емоційно-вольової сфери, рівень пізнавальної активності та характер взаємодії у групі. Отримані під час спостережень дані стали важливим

підґрунтям для подальшої організації експерименту та визначення ефективності використання дидактичних ігор у розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку.

З метою глибшого вивчення практичного аспекту використання дидактичних ігор у роботі з дітьми старшого дошкільного віку було проведено анкетування вихователів закладу дошкільної освіти «Совенятко». Дослідження мало на меті з'ясувати, наскільки системно педагоги впроваджують дидактичні ігри в освітній процес, які саме види ігор переважають у їхній практиці, а також визначити особливості емоційного стану дітей під час участі у таких іграх.

Анкетування проводилося в затишній атмосфері методичного кабінету, за участю 2 вихователів старших груп, які погодилися взяти участь у дослідженні. Процедура тривала близько 30 хвилин. Вихователі відповідали письмово на запитання анкети, розробленої відповідно до мети дослідження (текст анкети наведено у Додатку А).

У ході анкетування вихователям було запропоновано оцінити частоту використання дидактичних ігор, рівень зацікавленості дітей у процесі гри, власну методичну підготовку, а також спостережуваний емоційний стан вихованців під час ігрової діяльності. Вони зосереджено працювали над питаннями, уважно розмірковували над кожною відповіддю, адже тема була для них близькою й важливою у щоденній педагогічній практиці.

Після заповнення анкет колеги поділилися власним досвідом, розповіли про труднощі, які іноді виникають у процесі підготовки та проведення ігор, а також про ті чинники, що сприяють активній участі дітей у пізнавальній діяльності.

Особливу увагу під час спілкування приділено з'ясуванню, які саме дидактичні ігри найчастіше застосовуються у групах. Серед них педагоги назвали ігри на розвиток логічного мислення («Знайди зайве»,

«Склади пару», «Що змінилося?»), на формування математичних уявлень («Порахуй правильно», «Чого більше?»), мовленнєвих навичок («Добери слово», «Закінчи речення»), а також сюжетно-рольові дидактичні ігри, що сприяють соціалізації дітей («Магазин», «Лікарня», «Подорож Україною»). Вихователі підкреслили, що перевагу надають тим іграм, у яких поєднується навчальна мета з елементом творчості, фантазії та емоційного залучення дітей.

У ході неформальної бесіди колеги зазначили, що дидактичні ігри позитивно впливають на мікроклімат у групі, допомагають створювати атмосферу взаємодопомоги, підвищують настрій дітей та їхню впевненість у власних силах. Водночас педагоги зауважили, що потребують оновлення методичних матеріалів і розширення бази сучасних ігор, адаптованих до умов Нової української дошкільної освіти.

Анкетування та подальше спілкування з вихователями дозволили отримати цінну інформацію щодо практичного досвіду використання дидактичних ігор, зокрема їхнього впливу на розвиток розумових здібностей і формування позитивного емоційного стану дітей. Отримані результати стали основою для узагальнення емпіричних даних та подальшого аналізу ефективності впровадження дидактичних ігор у педагогічну практику завдяки встановленим балам за відповідь, де градація представлена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Шкала оцінювання анкети

Рівень	Сума балів (макс. 30)	Характеристика
Низький	10-16	Дидактичні ігри використовуються епізодично, діти демонструють слабку

		емоційну залученість, переважає пасивність.
Середній	17-23	Ігри застосовуються частково, емоційний стан дітей стабільний, але інтерес нестійкий.
Високий	24-30	Ігри використовуються системно, діти активно залучені, проявляють радість, ініціативність і позитивний емоційний фон.

Отримані результати анкетування дали змогу здійснити кількісний і якісний аналіз рівня використання дидактичних ігор вихователями у педагогічному процесі, а також оцінити їхні погляди на значення ігрової діяльності для розвитку дітей старшого дошкільного віку. На основі підрахунку балів за кожним показником (частота використання ігор, різноманітність, методична підготовленість, залученість дітей, емоційний стан під час гри) було визначено загальний рівень упровадження дидактичних ігор для кожного учасника.

Результати засвідчили, що один із вихователів групи досліджуваних дітей продемонстрував *низький рівень упровадження дидактичних ігор*, набравши мінімальну кількість балів за шкалою оцінювання. Це свідчить про епізодичне використання ігор в освітньому процесі, недостатню системність у плануванні, а також обмежений набір ігрових форм. Вихователь визнав, що частіше застосовує традиційні форми занять, а дидактичні ігри розглядає як додатковий або допоміжний метод. Під час бесіди педагог також зазначив, що іноді бракує часу на підготовку ігрових матеріалів, тому ігри

використовуються переважно у вільний час або як елемент відпочинку дітей, а не як цілеспрямований засіб розвитку мислення.

Інший вихователь 2 групи досліджуваних дітей продемонстрував *середній рівень упровадження дидактичних ігор*, що засвідчує більш усвідомлене, хоча й неповністю системне використання ігрових методів у роботі. Цей педагог регулярно впроваджує дидактичні ігри під час занять з розвитку мовлення, логіко-математичного мислення, ознайомлення з природою, а також у щоденній ігровій діяльності дітей. Разом із тим, за результатами анкетування було виявлено, що не всі ігри мають чітко визначену розвивальну мету або спрямовані на формування конкретних пізнавальних умінь. Вихователь висловив бажання вдосконалювати свої методичні навички, поглибити знання щодо добору ігор відповідно до індивідуальних особливостей дітей.

Проведене анкетування стало важливим етапом дослідження, оскільки допомогло виявити реальний стан використання дидактичних ігор у закладі дошкільної освіти та окреслити напрями подальшого вдосконалення педагогічної діяльності.

Для визначення початкового рівня розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку до початку формувального етапу дослідження мною було використано методику «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена» (СРМ). Ця методика є одним із найбільш поширених і надійних інструментів оцінювання інтелектуального розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Методика Равена була розроблена англійським психологом Джоном Равеном і адаптована для дітей віком від 5 до 11 років. У межах нашого дослідження вона застосовувалася для дітей старшого дошкільного віку (5–6 років), що відповідає віковим критеріям використання тесту. Основною перевагою методики є те, що вона не залежить від рівня мовного розвитку дитини, уміння читати чи писати,

що робить її універсальною та об'єктивною для оцінювання мислення дітей із різним рівнем підготовки.

Сутність методики полягає у пред'явленні дитині серії зображень – матриць, у яких відсутній один елемент. Завдання полягає у виборі правильного фрагмента з кількох запропонованих варіантів, який логічно завершує зображення. Кожне завдання побудоване на принципах пошуку закономірності, порівняння, узагальнення, аналізу та синтезу, що дозволяє оцінити здатність дитини виявляти логічні зв'язки між частинами зображення та робити самостійні висновки.

Тест складається з трьох серій (А, Аb і В), що містять зростаючу кількість завдань різної складності. На початку дослідження дитина розглядає приклади разом із дорослим, після чого самостійно виконує інші завдання. Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал. Загальна кількість набраних балів переводиться у відсоткові показники, які потім інтерпретуються за рівнями розвитку розумових здібностей.

Оцінювання результатів здійснюється за такими орієнтовними рівнями:

- Високий рівень (75–100%) – дитина швидко й правильно розв'язує більшість завдань, проявляє логічність мислення, вміння аналізувати й узагальнювати інформацію, легко знаходить закономірності.
- Середній рівень (40–74%) – дитина розуміє принцип виконання завдань, однак потребує додаткового часу або допомоги для виявлення логічних зв'язків; мислення послідовне, але не завжди гнучке.
- Низький рівень (менше 40%) – дитина має труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків, не завжди розуміє закономірність побудови зображень, потребує додаткових пояснень або підказок.

Після проведеного аналізу рівня розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку було впроваджено комплекс дидактичних ігор, спрямованих на розвиток логічного мислення, уваги, пам'яті, спостережливості та вміння узагальнювати інформацію. Основна мета полягала у стимулюванні пізнавальної активності дітей через ігрові методи навчання, що забезпечують позитивний емоційний фон та природне засвоєння знань.

До педагогічної практики було включено такі види ігор:

- Ігри на розвиток мислення та аналізу: «Четвертий зайвий», «Знайди закономірність», «Що змінилося?», «Логічні ланцюжки». Вони сприяли формуванню уміння порівнювати предмети за різними ознаками, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.
- Ігри на розвиток уваги та спостережливості: «Знайди відмінності», «Запам'ятай і відтвори», «Чого не стало?». Такі вправи розвивали концентрацію, зорову пам'ять та вміння помічати деталі.
- Ігри на узагальнення та класифікацію: «Розклади за групами», «Підбери пару», «Назви зайве». Вони формували у дітей уміння узагальнювати предмети за спільними ознаками та розширювали словниковий запас.
- Ігри з математичним змістом: «Полічи правильно», «Скільки предметів?», «Визнач послідовність». Ці ігри розвивали логіко-математичні уявлення, просторове мислення та здатність оперувати числами.
- Мовленнєві дидактичні ігри: «Закінчи речення», «Опиши предмет», «Хто що робить?». Їх застосування допомагало вдосконалити зв'язне мовлення, активізувати словник та формувати логічну послідовність висловлювань.

Завдяки впровадженню системи дидактичних ігор було створено сприятливі умови для інтелектуального розвитку дітей. Вони виявляли підвищену зацікавленість до завдань, стали активнішими, уважнішими, більш зосередженими та впевненими у власних діях.

2.2 Констатувальний етап дослідження: рівень розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку

У межах мого дослідження застосування кольорових прогресивних матриць Равена дозволяє об'єктивно оцінити початковий рівень розвитку інтелектуальних умінь дітей старшого дошкільного віку, таких як спостережливість, аналітичне мислення, здатність до порівняння та узагальнення. Результати групи «Мультики», де вихователь отримав низький рівень упровадження дидактичних ігор представлено на графіку 2.1.

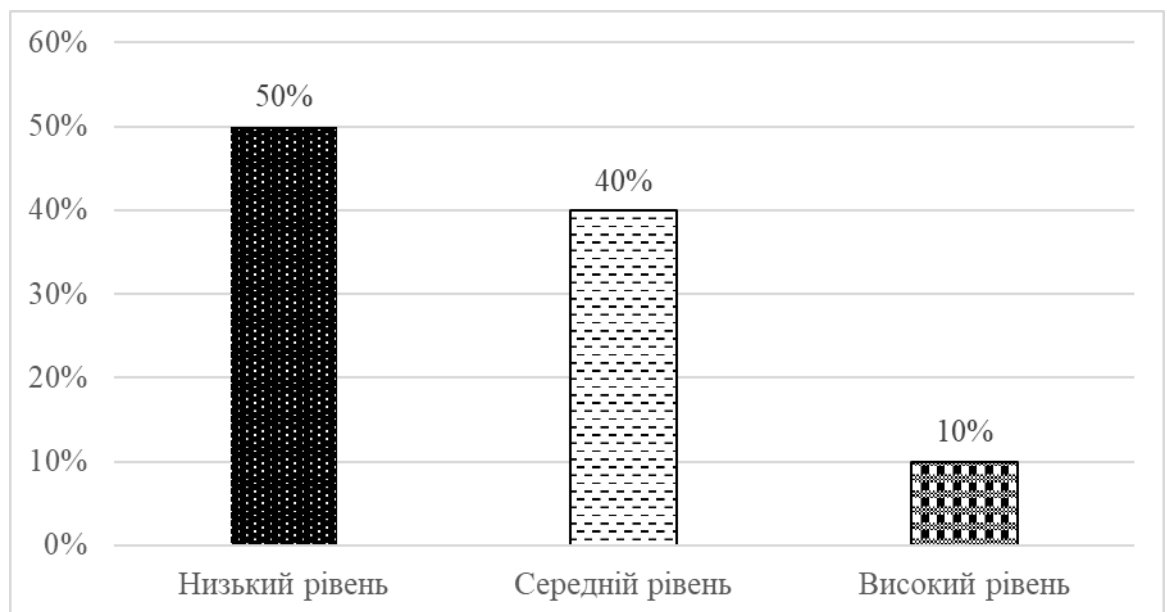

Рис. 2.1. Рівень розумових здібностей групи «Мультики» дітей старшого дошкільного віку за методикою «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена»

На графіку можна побачити, що 50% досліджуваних дітей отримали низький рівень розумових здібностей. Це свідчить про недостатню сформованість інтелектуальних операцій – аналізу,

порівняння, узагальнення, а також про труднощі у встановленні логічних зв'язків між об'єктами. Такі діти потребують постійної підтримки дорослого та спеціально організованого навчально-розвивального середовища.

Пізнавальні процеси розвинені нерівномірно. Діти часто орієнтуються на зовнішні, несуттєві ознаки предметів (наприклад, яскравість або колір), замість того, щоб помічати логічні закономірності чи функціональні зв'язки. Під час виконання завдань їм складно утримувати увагу тривалий час; вони швидко відволікаються, можуть плутати послідовність дій або не розуміти інструкцію без додаткового пояснення дорослого.

Мислення переважно наочно-дійове, тобто дитина мислить через конкретні предметні дії. Наочно-образне мислення розвинене недостатньо, тому під час розв'язання завдань за зразком дитині важко самостійно знайти закономірність або зробити висновок. Нові завдання викликають утруднення, часто спостерігається невпевненість у діях, потреба у повторних вказівках чи допомозі.

Сприймання має обмежений обсяг і недостатню точність. Діти не завжди помічають відмінності між деталями або елементами об'єктів, що ускладнює аналіз складних зображень чи схем. Пам'ять переважно мимовільна, обсяг запам'ятованого матеріалу невеликий, засвоєння нової інформації відбувається повільно.

Мовлення дітей розвинене нижче вікової норми. Словниковий запас обмежений, у висловлюваннях переважають прості речення, спостерігаються труднощі в доборі слів для вираження думки. Іноді дитині складно зрозуміти зміст завдання, поданого у вербальній формі.

У той же час 40% інших дітей отримали середній рівень. Такі діти можуть успішно виконувати завдання, які вимагають логічних операцій,

аналізу та узагальнення, однак потребують певної допомоги дорослого у складніших ситуаціях.

Пізнавальні процеси в дітей цієї групи розвинені на належному рівні. Вони здатні встановлювати прості логічні зв'язки між предметами за формою, кольором чи розміром. Під час виконання завдань діти проявляють послідовність мислення, але іноді потребують словесних підказок або уточнень з боку дорослого. Увага зосереджена протягом нетривалого часу – приблизно 10-15 хвилин, після чого знижується інтерес до діяльності або виникає потреба у зміні виду роботи.

Провідним типом мислення у таких дітей залишається наочно-образне, проте поступово формується наочно-логічне. Вони можуть пояснювати свої дії та міркування, хоча не завжди роблять це послідовно. Під час розв'язання нових або ускладнених завдань дитина спочатку орієнтується на зразок, а потім здатна переносити спосіб дії на подібні ситуації.

Сприймання у дітей цього віку загалом розвинене добре, переважає зорове сприймання. Водночас увага до дрібних деталей ще недостатньо стійка, тому деякі елементи завдання можуть бути пропущені. Пам'ять має переважно мимовільний характер: дитина краще запам'ятовує те, що викликає емоційний відгук або супроводжується ігровою діяльністю.

Мовлення дітей відповідає віковим нормам, словниковий запас достатній для повсякденного спілкування. Проте іноді трапляються труднощі у використанні складних граматичних конструкцій або підборі точних слів для опису явищ.

Лише 10% досліджуваних дітей отримали високий рівень. Це свідчить про добре розвинене логічне мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, швидко орієнтуватися в нових ситуаціях та самостійно знаходити правильні рішення. Такі діти демонструють

інтелектуальну активність, зацікавленість у пізнанні, високу допитливість і стійку увагу під час розумової діяльності.

Пізнавальні процеси розвинені гармонійно. Діти легко аналізують зорові образи, помічають закономірності, швидко знаходять відмінності та подібності між об'єктами. Їм властива послідовність, самостійність і впевненість у виконанні завдань. У процесі мислення вони не лише відтворюють відомі способи дії, а й намагаються шукати нові, що свідчить про творчий підхід до розв'язання задач.

Мислення у таких дітей переважно наочно-логічне, активно формується словесно-логічне. Вони вміють узагальнювати, робити висновки, пояснювати свої міркування, аргументувати вибір відповіді. Нові або складні завдання сприймають як цікаву інтелектуальну гру, проявляють ініціативу та прагнення до самостійності.

Сприймання відзначається точністю, повнотою та диференційованістю. Діти уважні до деталей, швидко помічають зміни у формах, кольорах чи розташуванні елементів. Пам'ять добре розвинена – як мимовільна, так і довільна. Вони легко запам'ятовують візуальні образи, слова, послідовності дій і тривалий час утримують інформацію в пам'яті.

Мовлення відповідає або навіть перевищує вікову норму. Словниковий запас широкий, діти вільно користуються мовними засобами для висловлення власних думок, почуттів, пояснення своїх дій. Висловлювання послідовні, логічно побудовані, з елементами роздуму.

Тепер ми можемо порівняти результати з групою «Світлячки» дітей, у яких вихователь отримав середній рівень упровадження дидактичних ігор. Результати представлено на графіку 2.2.

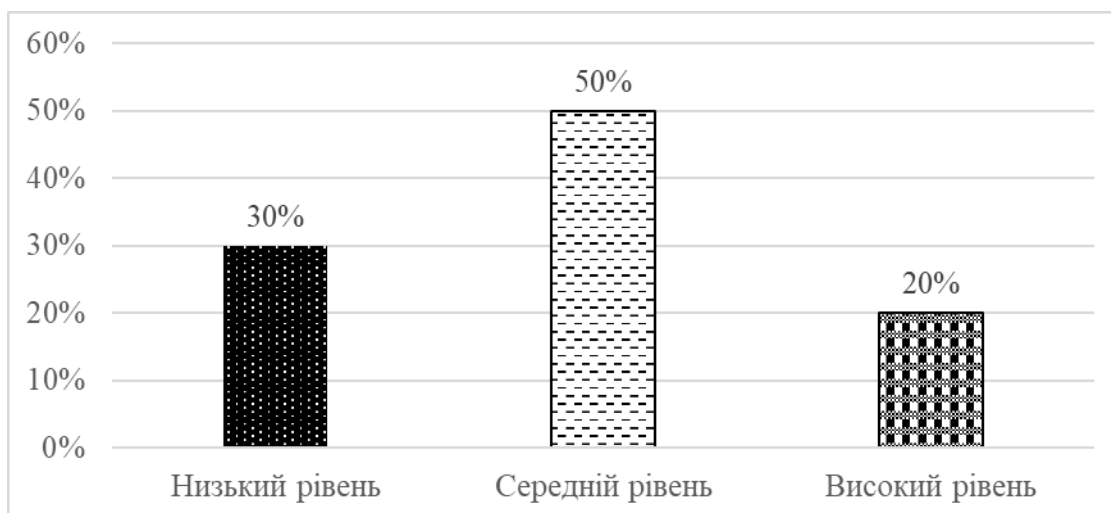

Рис. 2.2. Рівень розумових здібностей групи «Світлячки» дітей старшого дошкільного віку за методикою «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена»

У першій групі переважає низький рівень розвитку розумових здібностей, який виявлено у 50% дітей. Середній рівень показали 40% дітей, а високий рівень – лише 10%. Такий розподіл свідчить про те, що більшість дітей мають недостатньо сформовані інтелектуальні операції, зокрема аналіз, порівняння та узагальнення.

У другій групі результати мають більш позитивну динаміку. Частка дітей із низьким рівнем зменшилася до 30%, тоді як кількість дітей із середнім рівнем зросла до 50%, а з високим рівнем – до 20%. Це вказує на те, що діти цієї групи продемонстрували вищу здатність до логічного мислення, встановлення закономірностей та узагальнення інформації.

Порівняльний аналіз показує, що у другій групі спостерігається підвищення загального рівня розумового розвитку дітей: зменшення кількості дітей із низьким рівнем і збільшення частки дітей із середнім і високим рівнями. Це свідчить про ефективність умов, у яких відбувалося формування пізнавальної діяльності, та про позитивну тенденцію розвитку інтелектуальної сфери дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Формувальний етап: впровадження дидактичних ігор у педагогічний процес

Після впровадження комплексу дидактичних ігор, зазначених у пункті 2.1 дослідження, вихователі здійснили цілеспрямовану роботу з розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи. До практики було включено ігри на розвиток логічного мислення («Знайди зайве», «Склади пару», «Що змінилося?»), на формування математичних уявлень («Порахуй правильно», «Чого більше?»), мовленнєвих навичок («Добери слово», «Закінчи речення»), а також сюжетно-рольові ігри соціального спрямування («Магазин», «Лікарня», «Подорож Україною»).

Основна мета їх упровадження полягала у стимулюванні пізнавальної активності дітей, розвитку уваги, спостережливості, пам'яті, вмінь аналізувати та узагальнювати інформацію через природну для дошкільного віку діяльність – гру.

Після систематичного використання зазначених ігор було проведено повторне тестування дітей за методикою «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена». Результати групи «Мультики», де вихователь отримав низький рівень упровадження дидактичних ігор представлено на графіку 2.3.

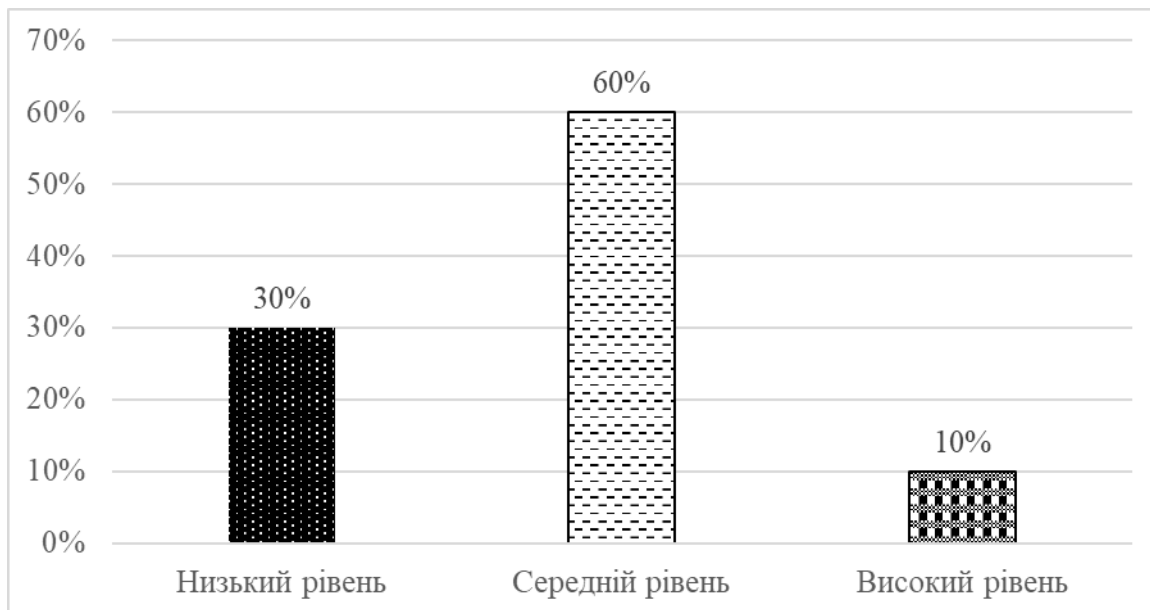

Рис. 2.3. Результати формувального експерименту рівня розумових здібностей групи «Мультики» дітей старшого дошкільного віку за методикою «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена»

Порівняння результатів, поданих на рисунках 2.1 і 2.3, свідчить про позитивні зміни у рівні розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи після проведення формувального етапу експерименту за методикою «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена». До експерименту більшість дітей (50 %) продемонстрували низький рівень розумових здібностей, 40 % – середній, а лише 10 % – високий рівень.

Після проведення цілеспрямованої роботи показники суттєво покращилися: кількість дітей із низьким рівнем зменшилась до 30 %, що на 20 % менше, ніж раніше. Водночас частка дітей із середнім рівнем зросла з 40 % до 60 %, тобто також на 20 %. Показник високого рівня залишився без змін – 10 %, що свідчить про стабільність цієї групи.

Результати з дітьми групи «Світлячки», у яких вихователь отримав середній рівень упровадження дидактичних ігор представлено на графіку 2.4.

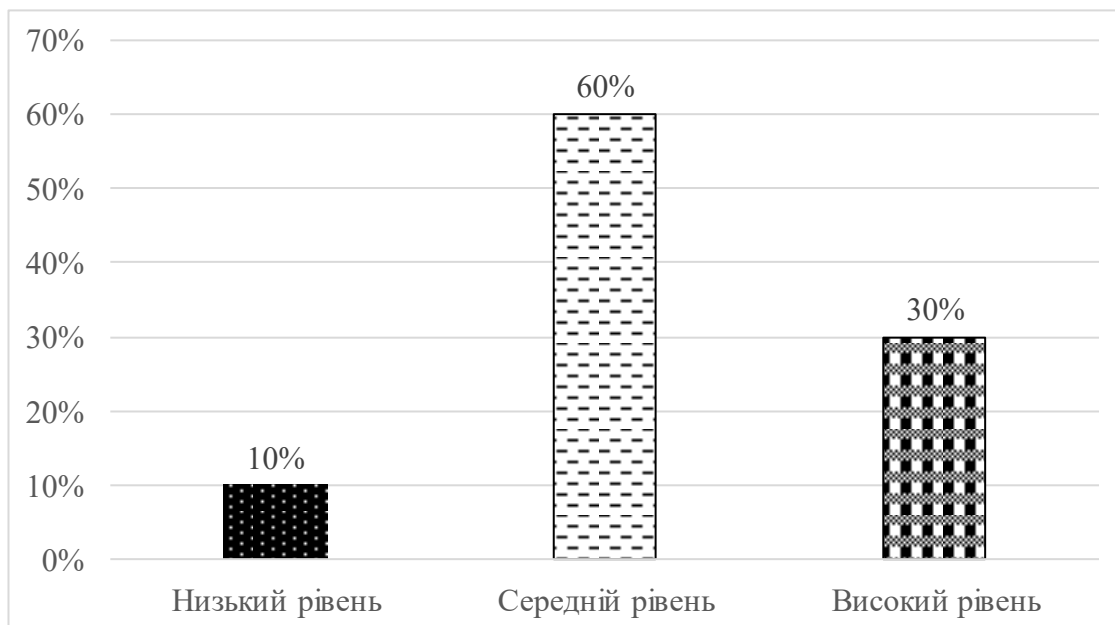

Рис. 2.4. Результати формувального експерименту рівня розумових здібностей групи «Світлячки» дітей старшого дошкільного віку за методикою «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена»

На початку експерименту (рис. 2.2) 30 % дітей мали низький рівень розумових здібностей, що свідчило про певні труднощі в аналізі, порівнянні та узагальненні візуального матеріалу. Половина дітей (50 %) продемонстрували середній рівень, тобто вони могли виконувати завдання правильно, але потребували додаткової допомоги або більше часу для осмислення умов. Лише 20 % дітей показали високий рівень розумового розвитку, що характеризувалося вмінням самостійно знаходити логічні зв'язки, мислити послідовно та робити правильні висновки.

Після реалізації формувального етапу експерименту, який, імовірно, включав цілеспрямовані ігрові вправи, логічні завдання, дидактичні ігри та роботу з наочним матеріалом, відбулося суттєве покращення результатів (рис. 2.4). Кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 30 % до 10 %, тобто на 20 %. Це свідчить про те, що діти з більш слабкими результатами змогли підвищити свій рівень завдяки

систематичній роботі. Середній рівень зріс з 50 % до 60 % (на 10 %), що демонструє зміцнення основних інтелектуальних умінь у більшості вихованців. Водночас частка дітей із високим рівнем зросла з 20 % до 30 % (також на 10 %), що є показником розвитку здатності до самостійного мислення, логічного аналізу та узагальнення.

Отже, проведений формувальний експеримент виявився ефективним: діти стали більш уважними, логічно послідовними, навчилися помічати закономірності та аналізувати інформацію. Зменшення кількості дітей із низьким рівнем розумових здібностей і підвищення частки середнього та високого рівнів свідчать про позитивну динаміку розвитку інтелектуальної сфери дошкільників. Такі результати підтверджують, що цілеспрямована педагогічна діяльність, яка враховує вікові особливості дітей, має важливе значення для формування їхнього мислення, пізнавальної активності та готовності до подальшого навчання в школі.

2.4. Рекомендації щодо підбору дидактичних ігор для розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку

У практиці сучасного вихователя дидактична гра виступає важливим педагогічним інструментом, який поєднує навчальну мету з ігровою діяльністю дитини. Проте на практиці часто спостерігається плутанина між поняттями дидактична гра та дидактична вправа. Розуміння відмінностей між цими двома видами діяльності є ключовим для ефективного підбору ігор, спрямованих на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку [12, с. 160].

Основою будь-якої дидактичної гри є ігрове завдання, у якому закладено її мету та освітній зміст. Саме вихователь визначає його відповідно до навчальної програми й рівня розвитку дітей. Ігрове завдання не лише мотивує дитину до участі в грі, а й сприяє активізації її

мислення, аналізу та узагальненню інформації. Важливо, щоб педагог чітко формулював умову гри саме в ігровій формі (наприклад: «Знайди всі предмети круглої форми та розклади їх на верхній полиці»). Якщо ж завдання звучатиме як навчальна інструкція, а не як елемент гри («Закріплюємо поняття «верхня» і «нижня»), дитина втратить інтерес, і дидактична мета не буде досягнута.

Класики дошкільної педагогіки (О. Сорокіна, Е. Удальцова, В. Поддьяков та ін.) підкреслювали, що головною відмінністю дидактичної гри від вправи є наявність ігрових дій. Саме вони забезпечують реалізацію задуму, створюють сюжет і підтримують інтерес дитини. Без ігрових дій гра втрачає свою суть і перетворюється на звичайну навчальну вправу. У вправах, натомість, домінує інструкція, яка чітко регламентує дії дитини (наприклад: «Розклади стрічки від найдовшої до найкоротшої»). Такий тип діяльності має тренувальний характер і допомагає закріпити вже сформовані знання.

Під час добору дидактичних ігор педагог має орієнтуватися на вікові можливості дітей і ступінь складності розумових операцій, які передбачається розвивати. Надто прості ігри не стимулюють інтелектуальну активність, тоді як надмірно складні можуть викликати роздратування або втрату інтересу. Оптимальною є гра, у якій завдання «приховане» за ігровими діями, що дозволяє дитині природно мислити, аналізувати, порівнювати, класифікувати предмети та робити висновки.

Важливим аспектом ефективності є виконавські дії, які формують практичний компонент пізнання. Через дії дитина вчиться застосовувати отримані знання у нових ситуаціях, що є необхідною умовою розвитку мислення. Наприклад, під час гри «Знайди пару» діти зіставляють предмети за формою чи кольором, розвиваючи навички аналізу й узагальнення. Саме завдяки такій діяльності дитина непомітно для себе

виконує складні розумові операції у формі, що викликає задоволення та інтерес [28].

Підсумковим етапом гри або вправи є результат, який оцінюється з двох позицій:

1. З боку дитини – чи змогла вона проявити свої знання, вміння та отримати позитивний досвід;
2. З боку вихователя – чи досягнуто поставленої мети, чи сприяла гра розвитку пізнавальної активності, мислення, уваги та логічних операцій.

Під час організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти дидактична гра розглядається як один із найрезультативніших засобів навчання та розвитку дитини. Її ефективність пояснюється поєднанням пізнавальної діяльності з емоційно забарвленими ігровими діями, які стимулюють інтерес, творчу ініціативу та мислення. Педагоги виокремлюють два основні типи дидактичних ігор – власне дидактичну гру, що передбачає самостійність дітей у виконанні завдань, і гру-заняття, де вихователь виступає активним організатором, визначає мету, послідовність ігрових етапів та очікувані результати. Обидва види сприяють розвитку розумових процесів, однак різняться рівнем керованості та ступенем самостійності вихованців.

Дидактична гра має значний потенціал у формуванні пізнавальної активності старших дошкільників. У процесі гри діти не лише засвоюють знання про навколишній світ, а й навчаються порівнювати, узагальнювати, класифікувати, робити висновки – тобто виконують розумові операції, необхідні для подальшого навчання у школі. Водночас гра створює умови для розвитку мовлення, уваги, уяви, комунікативних навичок і соціальної компетентності. Дитина вчиться домовлятися, слухати інших, діяти за спільними правилами, прагнути до результату – усе це формує її готовність до навчальної діяльності.

Вибір дидактичної гри має бути обґрунтованим і цілеспрямованим. Вихователь повинен враховувати кілька критеріїв:

- Мету (які саме пізнавальні чи розумові процеси необхідно активізувати: мислення, логіку, пам'ять, увагу тощо);
- Змістовне наповнення (чи відповідає гра темі заняття та рівню розвитку дітей);
- Емоційне забарвлення і мотивацію (чи викликає гра інтерес і бажання діяти);
- Ступінь складності (щоб завдання були посильними, але стимулювали мислення).

Дидактичні ігри умовно поділяють за характером матеріалу на словесні, предметні та настільно-друковані.

- Словесні ігри активізують мовлення, розвивають абстрактне мислення, уяву та здатність логічно висловлювати думки. Вони допомагають дітям працювати з уявними ситуаціями, аргументувати, шукати причинно-наслідкові зв'язки.
- Предметні ігри використовують реальні об'єкти або іграшки, що дає можливість дітям безпосередньо пізнавати властивості предметів, порівнювати їх, аналізувати й узагальнювати. Такі ігри ефективно розвивають сенсорне сприймання та мисленнєві операції.
- Настільно-друковані ігри (пазли, лото, доміно тощо) розвивають зорову пам'ять, увагу, вміння зосереджуватись і робити логічні висновки на основі зорових образів.

Не менш важливо забезпечити емоційний компонент гри – наявність сюжету, елементу змагання, несподіванки або спільної мети. Саме позитивні емоції створюють сприятливий психологічний клімат, який стимулює розумову активність дітей. Педагог має підтримувати інтерес, уникати монотонності, змінювати форми та способи взаємодії, аби гра залишалася динамічною та захопливою.

Таким чином, правильно підібрана дидактична гра – це не просто форма організації дозвілля, а педагогічно обґрунтований інструмент розвитку інтелектуальної, мовленнєвої та емоційно-вольової сфер дитини. Її систематичне використання сприяє формуванню гнучкого мислення, допитливості, самостійності та пізнавальної мотивації, що є основою подальшого успішного навчання.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерського дослідження було теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність використання дидактичних ігор як засобу інтелектуального розвитку дошкільників. Реалізація поставлених завдань дозволила зробити низку узагальнень і висновків, які підтверджують значущість ігрової діяльності для формування пізнавальної активності, мислення, мовлення, уваги та уяви дітей старшого дошкільного віку.

Під час виконання першого завдання – розкрити наукові підходи до використання дидактичних ігор як засобу розумового виховання дітей – було встановлено, що гра є провідним видом діяльності у дошкільному віці, через який дитина пізнає світ, навчається діяти відповідно до правил, виявляє творчість і самостійність. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (праці О. Запорожця, І. Беха, Н. Михайлової, В. Єгорінової, О. Кононко та ін.) визначено, що саме через гру здійснюється перехід від наочно-дійового до наочно-образного, а згодом – до елементів логічного мислення. Дидактична гра, на відміну від звичайної сюжетно-рольової, має чітко визначену навчальну мету, зміст, правила та очікувані результати, що робить її ефективним педагогічним засобом розвитку пізнавальної сфери.

Доведено, що дидактичні ігри мають багатофункціональний характер: вони не лише активізують пізнавальну діяльність, а й сприяють розвитку моральних якостей, формуванню соціальної компетентності, вмінню співпрацювати з ровесниками. Їх використання забезпечує поєднання навчання з емоційно привабливою діяльністю, що підвищує мотивацію дітей до пізнання. У ході аналізу наукових джерел було також узагальнено класифікаційні підходи до дидактичних ігор: за характером матеріалу (предметні, словесні, настільно-друковані), за

змістом (мовленнєві, математичні, природничі тощо) та за метою (навчальні, розвивальні, виховні).

Окрему увагу приділено методичним умовам організації дидактичних ігор, серед яких: системність, емоційна насиченість, врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей, чергування різних видів діяльності, створення ситуацій успіху та педагогічна підтримка ініціативи дошкільників. Саме ці чинники забезпечують ефективність ігрової діяльності й формування інтелектуальних умінь.

Виконання другого завдання – експериментально дослідити вплив дидактичних ігор на розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку – дало змогу підтвердити на практиці отримані теоретичні висновки. Експериментальна частина дослідження була проведена на базі ЗДО «Совенятко» та охопила дві старші групи дітей (по 20 осіб у кожній). Вихователі закладу активно залучали дошкільників до дидактичних ігор різних типів:

- Ігри на розвиток логічного мислення («Знайди зайве», «Склади пару», «Що змінилося?»);
- Ігри на формування математичних уявлень («Порахуй правильно», «Чого більше?»);
- Мовленнєві ігри («Добери слово», «Закінчи речення»);
- Соціально-рольові ігри («Магазин», «Лікарня», «Подорож Україною»).

Під час формувального етапу дослідження дидактичні ігри систематично використовувалися у різних видах діяльності – на заняттях, у ранкових колах, під час прогулянок і в самостійних іграх дітей. Унаслідок цього було створено сприятливе розвивальне середовище, у якому діти проявляли активність, ініціативність, прагнення до співпраці та пізнання нового.

Для оцінки ефективності впровадження ігор використовувалася методика «Кольорові прогресивні матриці Дж. Равена», яка дозволила визначити рівень розвитку інтелектуальних умінь – аналізу, синтезу, узагальнення, здатності до встановлення закономірностей. Порівняльний аналіз результатів первинного та повторного тестування показав суттєве покращення показників у більшості дітей. Частка дітей із низьким рівнем інтелектуального розвитку зменшилася, тоді як кількість вихованців із середнім і високим рівнями помітно зростає. Водночас спостереження вихователів засвідчили якісні зміни у поведінці дітей: вони стали уважнішими, активнішими, охоче вступали у спільні обговорення, демонстрували бажання самостійно розв'язувати завдання.

Після впровадження дидактичних ігор діти проявили значно вищий рівень пізнавальної зацікавленості, креативності та логічної послідовності у висловлюваннях. У них підвищилася здатність до аналізу причинно-наслідкових зв'язків, зростає мовленнєва активність, поліпшилася увага й довільна пам'ять. Усе це свідчить про ефективність дидактичних ігор як універсального засобу розумового виховання.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що дидактична гра є однією з найрезультативніших форм педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти. Вона забезпечує гармонійне поєднання навчання та емоційно-позитивної діяльності, сприяє становленню когнітивних процесів і розвитку ключових компетентностей майбутнього школяра.

Виконання третього завдання - розробити рекомендації щодо підбору дидактичних ігор для розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку дозволяє провідним педагогічним фахівцям правильно та якісно підібрати дидактичний матеріал, який буде відповідати потребам розвитку дитини. Дидактична гра, будучи органічним поєднанням навчання та гри, сприяє розвитку основних розумових

процесів – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, а також формує вміння логічно мислити, робити висновки, аргументувати свої думки.

Рекомендації, запропоновані в межах дослідження, передбачають добір дидактичних ігор відповідно до мети, змісту навчального матеріалу, вікових та індивідуальних особливостей дітей. Вони акцентують увагу на необхідності поєднання ігрового задуму з пізнавальним змістом, дотриманні принципу доступності та поступового ускладнення завдань. Особлива увага приділяється створенню емоційно привабливої атмосфери, що стимулює інтерес до гри та формує позитивну мотивацію до пізнавальної діяльності.

Здійснений аналіз доводить, що систематичне й цілеспрямоване використання дидактичних ігор у роботі з дітьми старшого дошкільного віку забезпечує не лише закріплення знань, а й розвиток мислення, уваги, пам'яті, уяви, мовлення та комунікативних навичок. Раціональний добір ігор дозволяє вихователю реалізувати навчальні, розвивальні та виховні завдання у єдності, створюючи умови для формування пізнавальної активності та творчого потенціалу дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. 840 с.
2. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс. 2014.
3. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. Київ: Вища школа, 1992. 286 с.
4. Васільєва Л. Використання логічних блоків для інтелектуального розвитку дошкільників. Досвід роботи вихователя закладу дошкільної освіти: традиційні підходи та інновації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 травня 2020 року). Ужгород: Центр прогресивної освіти «Генезум». Ч. II, 2020. 420 с.
5. Войтенко В.М. Захищені законом. Дошкільне виховання. 2016. №3. С.50.
6. Газіна І.О. Розвиток інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку засобами педагогічних інновацій. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі: зб. наук. праць. Полтава. 2017. Вип. 1. С. 53–59.
7. Гільова А. «Дидактичні ігри та ігрові заняття». Тбілісі: Гора. 2007. С.55-57.
8. Докторович М.О. Зміст та структура соціальної компетентності. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження–2006». Дніпропетровськ, 2006. С. 94–103.
9. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
10. Здоров'я дітей та підлітків. URL: <https://studfiles.net/preview/5229545/> (дата звернення: 10.08.2025).

11. Зростає загальна дитяча інвалідність. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/32962> (дата звернення: 10.08.2025).

12. Каракуц Г.М., Титаренко Л.І. Використання дидактичних ігор у процесі формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку. Теорія і методика навчання: проблеми та пошуки: зб. наук. пр. Харків : ХНПУ. 2019. Вип. 16. С. 159–167.

13. Клак В.О. Психологічні особливості розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Психологія. 2019. Вип. 9. С. 21–25.

14. Конвенція ООН про права дитини (Ратифіковано постановою ВР України від 27.02.1991 №789-XI). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 10.08.2025).

15. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. закл. Київ: Освіта, 1998. 256 с.

16. Котелянець Н.В. Методологічні основи формування технологічних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Наукові записки Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2020. Вип. 185. С. 33–39.

17. Крутій К.Л. Термінологічне поле дошкільної дидактики: дизайн, сценарій чи все ж таки конспект заняття? Дошкільна освіта. 2012. № 3. С. 4–12.

18. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128с.

19. Левченко О.Д. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. 2014. Вип. 3. С.29–37.

20. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. Дошкільне виховання. 2013. №4. С.22-25.

21. Любченко І.І. Мислення у старших дошкільників як запорука успішного навчання і виховання: зб. наук. праць. Умань, 2014 № 3. С. 209-214.

22. Міщенко Н.І.. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій. Таврійський вісник освіти, 1, 2017, С.138-144.

23. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина, 2004. С.2-9.

24. Нільссон Н. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010.320 с.

25. Онищенко А.С. Вплив дидактичних ігор з англійської мови на розвиток інтелекту дошкільників. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2011. Вип. 9. С. 250–255.

26. Онищук І.А. Інноваційні форми, методи і прийоми оптимізації художньо-творчої діяльності дошкільників. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка, 2014. С. 92-100.

27. Павелків Р.В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.

28. Пангелова Н. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Київ. Національний університет фізичного виховання і спорту України. 2014.

29. Пастушенко Н.Б. Розвиток пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності. Наукові

записки: вісник Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 5. С. 129-133.

30. Піроженко Т.О., Карасьова К. В. Ігрова діяльність дошкільника. Старший дошкільний вік. Навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2014. 96 с.

31. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Київ: Академвидав, 2006. 456с.

32. Савченко Л.Л. Інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку як складник розумового розвитку. Педагогічні науки : реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 221-224.

33. Сорокіна А.І, Батуріна Є.Г. «Ігри з правилами в дитячому садку», збірка дидактичних та рухливих ігор». Київ: 2009. С. 134.

34. Сухар В.Л. Дидактичні ігри: старший дошкільний вік. Харків: Ранок, 2012. 192 с.

35. Сучасні технології формування логіко-математичної компетентності в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / за заг. ред. Н.П. Тарнавської., Н.Ю. Рудницької, Ю.М. Мурашевич. Житомир: ФОП «Левковець», 2015. 430 с.

36. Туриніна О. Л. Психологія творчості. Київ: МАУП, 2007. 455 с.

37. Улькіна Т. Програма з дисципліни «Дитяча психодіагностика». Практична психологія: Комплекс типових навчальних програм. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, ТОВ “Основа”, 2005. Випуск 2. С. 93 – 97

38. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис... канд. пед.наук: 13.00.08. – дошкільна освіта. Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2000. 18 с.

39. Хуторна Н. Експериментальне дослідження розвитку інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ментальної арифметики. Тенденції розвитку дошкільної та початкової

освіти : молодь і наука: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Ч.2. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. 379 с., С. 223-225.

40. Швидка С. О. Сучасні методи підготовки дітей дошкільного віку до навчання грамоти. Вісник Черкаського університету. 2018. № 10–11. С. 112–117.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

Тема: Використання дидактичних ігор у педагогічній діяльності та вплив на емоційний стан дітей старшого дошкільного віку.

Мета: виявити особливості застосування дидактичних ігор у роботі з дітьми та визначити емоційний стан вихованців під час ігрової діяльності.

Результати використовуються лише для наукових цілей.

I. Використання дидактичних ігор у педагогічному процесі

1. Як часто Ви використовуєте дидактичні ігри у своїй роботі з дітьми?

- Рідко (1)
- Іноді (2)
- Постійно (3)

2. Наскільки системно Ви плануєте дидактичні ігри у своїй освітній діяльності?

- Спонтанно, без системи (1)
- Частково планую (2)
- Чітко включаю у план освітнього процесу (3)

3. Якою мірою Ви враховуєте вікові та індивідуальні особливості дітей при доборі ігор?

- Рідко враховую (1)
- Частково (2)
- Завжди враховую (3)

4. Наскільки різноманітні ігри, які Ви використовуєте?

- Одноманітні, повторювані (1)
- Помірно різноманітні (2)
- Різні за змістом і видами діяльності (3)
- Як Ви оцінюєте рівень залученості дітей під час дидактичних ігор?
- Пасивна участь (1)
- Активність спостерігається частково (2)
- Висока активність, ініціативність (3)

II. Емоційний стан дітей під час ігор

5. Який емоційний фон переважає у дітей під час проведення дидактичних ігор?

- Часто спостерігаються байдужість, втома (1)
- Змішаний: є зацікавлення, але не завжди стійке (2)
- Радість, піднесення, емоційна активність (3)

6. Як часто діти проявляють позитивні емоції (усмішки, сміх, зацікавлені репліки) під час гри?

- Рідко (1)
- Час від часу (2)
- Постійно (3)

7. Як діти реагують на невдачі або програш у дидактичній грі?

- Виявляють негативні емоції, відмовляються від участі (1)
- Можуть засмутитися, але залишаються залученими (2)
- Сприймають спокійно, з інтересом до повторної спроби (3)

8. Як проявляється взаємодія між дітьми під час гри?

- Часті конфлікти, суперечки (1)
- Іноді виникають труднощі у спілкуванні (2)
- Діти охоче співпрацюють, підтримують одне одного (3)

9. Як Ви оцінюєте загальний емоційний стан групи після проведення дидактичної гри?

- Втовлені, пасивні (1)
- Задоволені, але зниження активності після гри (2)
- Натхненні, позитивно налаштовані, активні (3)